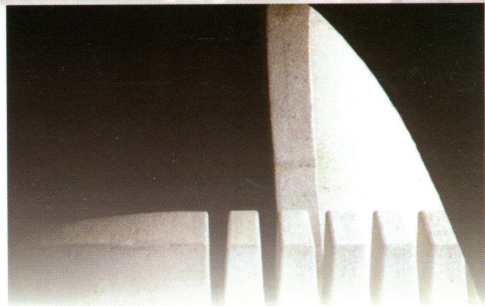
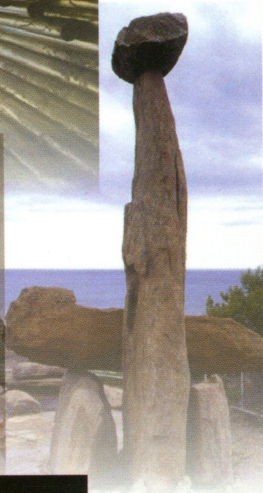
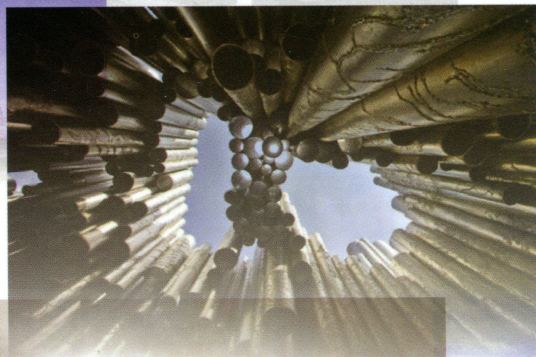
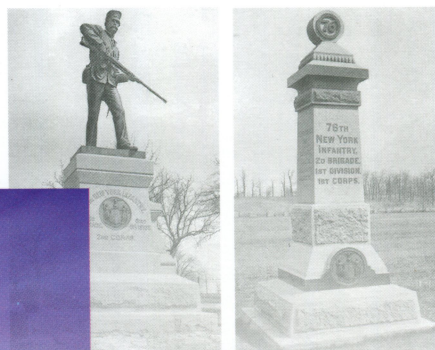

СПОМЕН МЕСТА

ИСТОРИЈА-СЕЋАЊА

зборник

26

ISBN 978-86-7587-053-1

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA

Collection of Papers, Volume 26

Commemorative Places – History – Remembrances

Editor in chief:
Dragana Radojičić

Editor:
Aleksandra Pavićević

Editorial board:

Gojko Subotić, Radost Ivanova, Milica Bakić-Hayden, Marina Martinova,
Bojan Žikić, Olga Manojlović Pintar, Eleftherios Alexakis, Gabriela Kilianova,
Ingrid Slavec-Gradišnik, Peter Slavkovsky, Sofija Miloradović, Mladena Prelić,
Jelena Čvorović, Lada Stevanović, Ljiljana Gavrilović, Aleksandra Pavićević

Secretary:
Marija Đokić

Accepted for publication by the reference of academician Gojko Subotić, at 5th
meeting of the Department of Social Sciences SASA, June 30th 2009.

BELGRADE 2009

ISBN 978-86-7587-053-1

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ

Зборник 26

Спомен места – историја – сећања

Главни и одговорни уредник:

Драгана Радојичић

Уредник:

Александра Павићевић

Уређивачки одбор:

Гојко Суботић, Радост Иванова, Милица Бакић-Хејден, Марина Мартинова,
Бојан Жикић, Олга Манојловић Пинтар, Елефтериос Алексакис, Габриела
Килианова, Ингрид Славец-Градишник, Петер Славковски, Софија Милорадовић,
Младена Прелић, Јелена Чворовић, Лада Стевановић, Љиљана Гавриловић,
Александра Павићевић

Секретар уредништва:

Марија Ђокић

Примљено на V седници Одељења друштвених наука САНУ
одржаној 30. јуна 2009. године на основу реферата академика
Гојка Суботића

БЕОГРАД 2009

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 36/IV, Београд, тел. 011-2636-804
eisanu@sanu.ac.rs
www.etno-institut.rs

Рецензенти:
академик Гојко Суботић
др Олга Манојловић Пинтар
др Младена Прелић

Лектор:
Ивана Башић

Превод:
Јелена Чворовић
Зоран Мидановић
аутори текстова

Коректор:
Марија Ђокић

Техничка припрема:
Љиљана Гавриловић

Корице:
Ирена Степанчић

Штампа:
Академска издања
Београд

Тираж:
500 примерака

Радови сарадника ЕИ САНУ у овом Зборнику су са пројеката: 147020, 147021 и 147023, које у целини финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије

Штампање публикације финансирано је из средстава Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије

Садржај Summary

Александра Павићевић, <i>Уместо увода: живот прошлог у садашњем</i>	9
---	---

Споменици

Радост Иванова, <i>Паметниците – памет, култ или забрава</i>	15
Radost Ivanova, <i>Monuments – Reminiscence, Cult or Oblivion</i>	21
Тања Лазић, <i>Споменик краљу Петру I Карађорђевићу</i>	23
Tanja Lazić, <i>A Monument Dedicated to King Petar I Karadjordjevic in Bijeljina, 1937-1993.</i>	35
Макс Бергхолц, <i>Свештеник, спомен плоча и борба за сећање на пале борце у једном селу у Србији 1955-1961</i>	37
Max Bergholz, <i>A priest, Memorial Stone and Memories on Killed Soldiers in a Village of Serbia</i>	46
Александра Павићевић, <i>Споменици и/или гробови – Сећање на смрт и/или декорација</i>	47
Aleksandra Pavićević, <i>Monuments and/or Graves: Reminiscences of Death or Decoration</i>	60

Спомен паркови, музејски комплекси и целине

Станка Јанева, <i>За паметниците в паркова</i>	63
Stanka Janeva, <i>On Monuments in Parks</i>	74
Драгана Лазаревић Илић, <i>Бранковина, време и људи</i>	75
Dragana Lazarević Ilić, <i>Brankovina, an Era and People</i>	85
Гордана В. Рајић, <i>Руралне целине у ваљевском крају као памћење и сећање</i>	87
Gordana V. Rajić, <i>Rural Entities in Valjevo Region as Recollection and Memory</i>	93
Живка Ромелић, <i>Слободиште – значење и поруке</i>	95
Živka Romelić, <i>Slobodište – Meanings and Messages</i>	100
Лада Стевановић, <i>Реконструкција сећања, конструкција памћења, Кућа цвећа и Музеј историје Југославије</i>	101

Lada Stevanović, <i>Reconstruction of Reminiscence, Construction of Memory. Tito's Memorial House and Historical Museum of Yugoslavia</i>	116
Весна Марјановић, <i>Антропологија историјске стварности у Документационом центру националсоцијалистичке партије у Нирнбергу (Баварска, Немачка)</i>	117
Vesna Marjanović, <i>Anthropology of Historical Reality in Documentation Centre of National-Socialistic Party in Nurnberg, Germany</i>	131
Игор Степанчић, <i>Естетика садржаја историјских чињеница – уметност презентације наслеђа</i>	133
Igor Stepančić, <i>Esthetic Contents in Historical Facts – an Art of Heritage Presentation</i>	140
Секуларни и религијски простор	
Срђан Радовић, <i>Градски простори од места до неместа, и vice versa: случај београдског Старог сајмишта</i>	145
Srđan Radović, <i>City Locations from Place to – No-Place and Vice Versa: a case of the Belgrade's Staro Sajmiste</i>	160
Драгомир Бончић, <i>Поглед на прошлост Београдског универзитета после Другог светског рата – стварање нове традиције</i>	161
Dragomir Bondžić, <i>A Postwar Perception of History of the Belgrade University: Inventing a New Tradition</i>	174
Милина Ивановић-Баришић, <i>Наслеђе Авале</i>	175
Milina Ivanović Barišić, <i>The Heritage of the Avala Mountain</i>	184
Гордана Благојевић, <i>Места ходочашића: српска војничка гробља у Грчкој</i>	185
Gordana Blagojević, <i>Places of Pilgrimage: Serbian Soldiers' Cemeteries in Greece</i>	189
Ненад Лајбеншпергер, <i>Српство, југословенство и локалпатриотизам приликом подизања спомен костурница на Мачковом камену и у Крупњу</i>	191
Nenad Lajbenšperger, <i>Serbian, Yugoslavian and Local Patriotism during Foundation of Memorial Church in Mackov Kamen and Krupanj</i>	199
Жарко Лековић, <i>Манастири у Дробњаку</i>	201
Žarko Leković, <i>Monasteries in Drobnijak</i>	211

Манифестације

- Дајана Ђедовић, *Знаменито место Тршић као простор одржавања годишњег ритуала евокације – Вукови сабори 70-тих година 20. века, друштвена ситуација и први републички одбор Вукових сабора* 215
- Daјana Ђedović, *The Memorable Location of Trsic: a Space of Annual Ritual of Evocation. Vuk' Assemblies During the 1970's.* 228
- Јована Диковић, *Политичка инструментализација Вукових сабора од 1987. до 2005. године* 231
- Jovana Diković, *Political Instrumentalisation of "Vukovski Sabori" Manifestations from 1987-2005* 249

Хроника

- Срђан Радовић, *Интезивирање делатности и заседање Скупштине Етнолошког и антрополошког друштва Србије* 251

Прикази

- Александра Павићевић, *Незаобилазна литература* 255

Лада Стевановић

Етнографски институт САНУ, Београд
eisanu@ei.sanu.ac.rs

Реконструкција сећања, конструкција памћења Кућа цвећа и Музеј историје Југославије*

Спомен-обележја и музеји као део јавног простора и јавног живота представљају важну компоненту обликовања и контроле колективног памћења. Њихова значења нису дата једном заувек и мењају се у складу са потребама и потезима политичких елита. Музеј 25. мај и Кућа цвећа настали су као институције СФРЈ, функционишући у складу са тадашњим државним интересима. Са политичким променама уследиле су, логично, и промене у раду Музеја и Куће цвећа. Бавећи се овим променама и судбином ових институција, пре свега њиховим променљивим значењем и значајем, покушаћу да сагледам како се у Србији мењао однос према прошлости у зависности од друштвених и политичких околности.

Припадајући јавном простору, спомен-обележја представљају један од начина конструкције и контроле колективног памћења – како његовог обликовања, тако и преобликовања. Живот спомен-места, његова посећеност, степен комерцијализације и напор да се одређени споменик промовише и одржи у јавности показују да конструкција памћења није једнократни чин, већ процес. Идеја овог рада није реконструкција прошлости у последњих 30 година, већ покушај разумевања односа према прошлости и конструкције памћења (и сећања) на прошлост и државу која је нестала, и то на примеру односа према Титовом гробу и баштини која се чува у Музеју 25. мај, као и према начину рада овог музеја и читавог „Меморијалног комплекса ЈБТ“, како се овај комплекс звао док није преименован у Музеј историје Југославије.

Кључне речи:

Кућа цвећа,
колективно памћење,
сећање,
контрасећање,
производња историје

Џејмс Јанг (James Young) прави условну разлику између споменика и меморијала, тврдећи да је споменик увек врста меморијала, али да меморијал не мора нужно бити споменик, тј. да то може бити све оно што ми преводимо

користећи реч „спомен“ (енг. *memorial*) – спомен-место, али и спомен-дан, спомен-књига, спомен-свечаност и тако даље.¹ Кућа цвећа несумњиво јесте меморијал, врста надгробног споменика, тј. врста маузолеја, а налази се у оквиру комплекса који јесте спомен-место, тј. музеј који је градио и чува сећање и то кроз спомен-књиге, спомен-предмете и све оно што је Јосип Броз поседовао или што представља сведочанство о његовом животу.

Пре него што пређем на анализу „судбине“ Куће цвећа и улоге коју је овај простор имао у изграђивању (и у разграђивању) колективног памћења, осврнула бих се на неке термине значајне за ову анализу, и то најпре на термин *колективно памћење*. *Колективно памћење* први је употребио још 1902. године Хуго фон Хофманстал (Hugo von Hofmannsthal), да би двадесетак година касније Морис Албвак (*Maurice Halbwach*) оповргао Фројдов (Freud) и Бергсонов (Bergson) став према коме је памћење индивидуални феномен,² дошавши до закључка да је хомогенизација *колективног памћења* увек израженија у модерним, развијеним друштвима, која поседују снажне механизме кроз које се идеологија креира и спроводи, него у традиционалним друштвима.³ Ради се, дакле, о томе да је *колективно, тј. друштвено памћење* увек условљено механизмима моћи. У самом наслову рада употребила сам наизглед игру речи, покушавши да укажем на семантичку разлику између појмова *сећање* и *памћење*. И једна и друга именица имају исти антоним – *заборав*, и обе се користе за означавање меморисања нечега што се догодило у прошлости. Али, док *сећање* означава процес који се одвија искључиво у правцу из садашњости у прошлост, *памћење* означава процес у оба смера – може се памтити нешто што је било, али може се овог тренутка памтити нешто за убудуће, што је потребно да знамо *сутра*. И када добијемо поруку – *сети се*, она нас упућује да не заборавимо оно што већ знамо или да се нечега присетимо, али кад неко каже *упамти*, он за нас дефинише, експлицира и контролише обликовање нарације о прошлости. У том се смислу може прихватити условно разграничење термина *сећање* и *памћење* које нуди Рената Јамбрешић Крин: „док је сећање индивидуално, памћење је колективно, док је сећање (најчешће) усмено (осим у случајевима аутобиографских исповести), памћење је исписано (у уџбеницима, штампи, пејсажу), док је сећање перформативно, непосредно, несимболизирано и корпорално, чулно и етичко, памћење је споменичко, посредовано,

* Рад је резултат истраживања на пројекту 147020: *Србија између традиционализма и модернизације – етнoлошка и антрополошка проучавања културних промена*, који у целини финансира МНТР РС.

¹ James Young, *Tekstura sećanja*, у: *Kultura pamćenja i historija*, Zagreb 2006, 201, prevod Maja Brkljačić i Sandra Prlenda.

² Maja Brkljačić i Sandra Prlenda, *Zašto pamćenje i sjećanje*, у: *Kultura pamćenja i historija*, Zagreb 2006, 1. cf. Kerwin Lee Klein, *On the Emergence of 'Memory' in Historical Discourse*, у: *Representations*, 2000, 127.

³ Renata Jambrešić Kirin, *Dom i svijet*, Zagreb 2008, 26.

символично, ментално, морално, политичко.⁴ Памћење је, дакле, регулисано, а сећање није, или бар не мора бити, уколико се конструише самостално и „опиरे“ се памћењу, које је увек идеолошки обликовано.⁵ У овом раду покушаћу да ишчитам каква је била улога Титовог гроба и музејског комплекса коме припада у креирању памћења у различитим временским периодима, тј. како се значење и значај овог меморијала мењао у зависности од друштвених и политичких околности.

Иако је Кућа цвећа саграђена 1975. године као зимска башта у којој је Јосип Броз Тито проводио тренутке одмора и рада, већ 1976. године Тито се састао са руководством СР Србије и тада је изнео идеју да у овом простору буде и сахрањен,⁶ као и то да би у Београду требало да постоји једна историјско-споменичка целина која би била у потпуности посвећена његовом животу и раду. Посетивши Рузвелтов гроб 1960. године, Тито је био фасциниран резиденталним комплексом у оквиру кога се налази гроб овог америчког председника, о чему је Мирко Милутиновић (шеф протокола и кабинета Председника Републике) обавестио руководство СР Србије. Стога не изненађује чињеница да се и Кућа цвећа такође нашла у оквиру резиденталног комплекса некадашњег председника СФРЈ и да је веома налик гробу Френклина Рузвелта.⁷ Ове две гробнице не разликују се много чак ни по називима јер оба садрже „цвеће“. Наиме, место на коме Рузвелт почива зове се *Rose Garden*.⁸ Кућа цвећа је, дакле, осмишљена као зимска цветна башта, која је на средини некада имала фонтану, уоквирену луксузним салонима, и једина разлика у односу на Рузвелтову гробницу, која се налази под отвореним небом, јесте та што маузолеј на Дедињу има застакљени кров. Кућа цвећа ушла је у састав Меморијалног центра „Јосип Броз“ 1982. године. Након Титове сахране, некадашња фонтана замењена је мермерном плочом тешком неколико тона.⁹

⁴ Исто, 46.

⁵ Памћење је увек институционално регулисано и контролисано, сећање није. Слична дистинкција која у енглеском и француском језику не постоји (оба појма означавају се речју *memory* тј. *mémoire*), препознатљива је у немачким терминима *Gedächtnis* и *Erinnerung* (први појам се односи на регулисано памћење, а други на сећање). М. Brkljačić и S. Prlenda, н. д., 17, упореди: Thomas W. Laquer, *Introduction, Representations*, winter 2000, 69, 1-8.

⁶ Претходно су у близини Белог двора већ били сахрањени Титова секретарица за време НОБ-а и љубавница Даворјанка Пауновић Зденка и његов пас. Горан Милорадовић, *Прах праху: стаљинистички погребни ритуали – у социјалистичкој Југославији*, у: Годишњак за друштвену историју 2007, 1-3, 91. http://www.udi.org.yu/articles/g_miloradovic_2007.pdf

⁷ Горан Милорадовић, н. д., 1-3, 92. http://www.udi.org.yu/articles/g_miloradovic_2007.pdf. Упореди Erceg-Sarajčić Gordana, *Меморијални центар 'Josip Broz Tito'. Nastanak i perspektive*, стр. 9 (Rukopis magistarskog rada odbranjenog 1991. na fakultetu organizacije i informatike u Varaždinu, Sveučilište u Zagrebu).

⁸ <http://www.fdrlibrary.marist.edu/fdrbio.html>

⁹ Biljana Vasić, *Kuća bez cveća*, *Vreme* 487, 6. мај 2000.

Заједно са Кућом цвећа и други објекти комплекса (Резиденција, Биљарница, Ловачка кућа, Стари музеј, а нешто касније и новоизграђена Спомен-збирка¹⁰) припојени су Музеју 25. мај, који је основан још 1962. године за чување драгоцених поклона које је Тито добијао.¹¹ Назив читавог комплекса (коме је припао и Музеј 4. јули) промењен је у „Меморијални центар ЈБТ“ после смрти Јосипа Броза. Данас је овај комплекс спојен са Музејем револуције и припада Музеју Историје Југославије (МИЈ), коме је циљ прикупљање и архивирање материјала, поклона и других експоната који се односе на Југославију, и то за читав период у коме је ова држава постојала. Као што је на интернет сајту музеја истакнуто: „Око 200.000 предмета разврстано је у 20 збирки које су омогућавале посетиоцима да виде пресек материјалне и духовне културе свих република тадашње Југославије од најстаријих предмета са нашег тла до оних из друге половине 20. века, али и изузетно драгоцене поклоне из многих земаља света.“¹² Потреба за оваквим музејским комплексом утолико је већа што Југославија више и не постоји. Тако је временом институција која је основана са самог државног врха, управо како би подржала доминантну политику и идеологију која ју је креирала,¹³ након распада те исте СФРЈ остала задужена за очување сећања на разорену државу, а како ће се то из овог рада видети, и на све оно што је у националистичкој атмосфери након деведесетих требало препустити забораву. Наставши као доминантна институција СФРЈ (резиденција, музеј и гробница харизматичног владра који је несумњиво користио своју позицију како би култ сопствене личности оснажио различитим врстама ритуала и спомен-местима), њена примарна функција била је креирање и очување памћења на Тита, али и на све оно што је овај државник симболизовао – антифашистичку борбу, социјалну правду, родну равноправност и братство и јединство, тј. једнака права за све народе и народности. Након Титове смрти, све до распада државе, неговала се иста политика памћења, оличена у пароли „И после Тита Тито“,¹⁴ да би се са променом друштвене климе и сменом владајућих наратива, Музеј историје Југославије претворио у „скрајнути“ простор, који је донекле успео да искористи свој маргинализовани положај

¹⁰ Највероватније војни врх није знао ништа о договорима у вези са Кућом цвећа и 1979. кренуло се у градњу монументалне виле МиР (Музеј и Резиденција), двоструког кружног објекта који је, према плановима Војске, требало да буде маузолеј. Данас је то изложбени простор под називом Спомен-збирка. Више о овоме Горан Милорадовић...

¹¹ Овај музеј основан је 1962. године, када се отпочело са прављењем колекције бројних поклона које је Јосип Броз Тито добијао у земљи и иностранству – од политичара и других јавних и приватних лица. Све поклоне које је примао, Тито је даровао музеју. За разлику од њега, брачни пар Милошевић је, међутим, неке од поклона из Титове збирке присвојио и украсио њима своје приватне одаје.

¹² http://www.muzejistorijejugoslavije.org.yu/o_muzeju.php

¹³ О односу политичке моћи и музеја, види више у Ljiljana Gavrilović, *Museums of Geographies of (National) Power*, ГЕИ LV (2), Београд 2008, 37-52.

¹⁴ Захваљујем колегиници Мирослави Малешевић што ме је подсетила на ову паролу, као и на томе што ми је указала на још нека важна питања којима сам се позабавила у овом раду.

тима што је био отворен и за алтернативне садржаје (али не искључиво за њих), који су критиковали актуелну, доминантну ратнохушкачку и националистичку политику, учествујући на тај начин у исписивању алтернативне историје и у производњи *контрасећања (counter-memory)*¹⁵, отржући се и пркосећи доминирајућем *памћењу*.¹⁶ Музеј историје Југославије је и у овом периоду био државна институција, која је повремено спроводила и државну политику, а повремено (заправо много чешће) јој се отворено супротстављала, радећи независно и уступајући простор уметничким пројектима који су исту ту политику критиковали и преиспитивали (ове пројекте, наравно, није финансирала држава). Али, ако пођемо од Конертоне идеје да представе о прошлости озакоњују друштвени поредак,¹⁷ а да музеји служе да обликују и учврсте ове представе (не само избором експоната, већ и начином њиховог организовања у простору и уопште контекстуализацијом), питање које се намеће и на које ћу покушати да одговорим у овом раду јесте – у којој мери Кућа цвећа и МИЈ заиста озакоњују савремени тј. тренутни друштвени поредак и у каквој интеракцији се они налазе. Кључно за разумевање овог питања јесте то да је националистичка идеологија у Србији (као, уосталом, и у другим југословенским републикама) била креирана на темељу настојања да се обезвреде све идеје и вредности СФРЈ, због чега би се могло очекивати да је та *интеракција* пуна контрадикторности и потешкоћа.

Од Титове смрти до распада СФРЈ

Кућа цвећа представља врсту маузолеја (иако ју је председник користио и док је био жив, што за маузолеје није карактеристично), а то је „кућа“ истакнутог покојника – државника или ратника, која се над осталим уобичајеним гробовима истиче величином и простором који заузима. Наиме, маузолеји се граде ван некропола (иако чак и гробља често поседују посебно дефинисане просторе у којима се сахрањују истакнуте личности, као што је то нпр. Алеја великана на Новом гробљу) и управо њихова уметнутост у „слободан“ тј. насељен простор и начин на који они овим простором

¹⁵ *Контрапамћење*, према Фукоу, настаје када појединац исказује отпор према службеним верзијама историјског континуитета. Више у: Brkljačić i Prlenda, н.д., 13.

¹⁶ Па ипак, они који су политички доминирали у новим друштвеним околностима и који су у предратној, ратној и поратној атмосфери настојали да пониште читаву историју која је повезивала различите народе и народности СФРЈ, нису изгубили интерес за сам монументални и велелепни простор, желећи да га адаптирају или можда чак, у извесном смислу, наследе. Дакле, иако је читав Меморијални центар ЈТБ припао Музеју Историје Југославије, године 1996. скупштина СРЈ доделила је Спомен-збирку, Билијарницу, Ловачку кућу и резиденцију Слободану Милошевићу на коришћење.

¹⁷ Pol Konerton, *Kako društva pamte*, Beograd 2002, 11.

доминирају, увећава симболичку моћ овакве гробнице.¹⁸ Велелепност и истакнутост ове врсте гроба свакако доприноси очувању славе и бесмртности која се славом стиче. Маузолеј, дакле, спада у врсту надгробног споменика, па можда чак и храма – куће дивинизованог покојника.¹⁹

Јосип Броз Тито умро је 4. маја 1980. године, а његова сахрана била је импресиван догађај коме су присуствовале бројне стране делегације и истакнути политичари (209 делегација из 127 земаља света).²⁰ Читава земља била је паралисана – покојниково тело изложено је у Скупштини Југославије, а колоне људи стрпљиво су чекале да се последњи пут поздраве са покојним председником. Све то директно је преносила телевизија (процењено је да је покојника тада обишло пола милиона људи). Димензије погребња, поворки и јавне (и достојанствене) туге на улицама престонице и на телевизији биле су огромне. Након смрти Јосипа Броза Тита, сваког дана су бројни посетиоци из читаве Југославије ишли на ходочашће у Кућу цвећа – појединци, радне организације, школске екскурзије, као и бројне стране делегације. У књигу жалости, постављену у некадашњој радној соби Титове зимске баште (која практично уоквирује простор саме гробнице), уписивали су се сви посетиоци који су то желели, а неизоставно стране делегације и истакнути политичари. Сам гроб чувала је почасна стража, а церемонија одавања почастии одвијала се увек у свечаној тишини. Конертонова теза – да церемоније и телесне праксе представљају један од најзначајнијих чинилаца конструисања колективног памћења и то на тај начин што омогућавају да се слике прошлости и знање похрањују кроз ритуалне поступке²¹ – упућује нас на значај и функцију који су предвиђени за Титов гроб и за ритуале везане за култ покојног председника. Веома учестало организовање колективних посета школа и радних организација са простора читаве СФРЈ и ритуалног поклоњења пред Титовим гробом требало је да веже колективно памћење за Тита и да на тај начин озакони тј. да продужи политику коју је он водио и симболизовао – политику „братства и јединства“, социјализма и самоуправљања. Нарочито свечане биле су посете најугледнијих домаћих и страних државника на дан

¹⁸ Реч *маузолеј* у значењу „велелепне гробнице“ први пут је употребљена за чувени гроб персијског сатрапа Маузола, који се налази у Халикарнасу и представља једно од седам светских чуда античког света.

¹⁹ Надгробни споменици свакако спадају у нарочиту врсту споменика, различитих од споменичке културе која је добила снажан замах у XIX веку са циљем сакрализације историје. Alaida Asman, *Rad na nacionalnom pamćenju, XX vek*, Beograd 2002, 63.

²⁰ Били су ту Леонид Брежњев, Индира Ганди, Маргарет Тачер и многи многи други државници из читавог света.

²¹ Konerton..., 57. Нема сумње да слет који се одржавао за Дан младости (слављен као рођендан Јосипа Броза Тита) представља комеморативни празник управо у смислу у коме Конертон то дефинише: „Данас је потпуно јасно да су у модерном периоду националне елите измишљале ритуале помоћу којих су потврђивале континуитет са одговарајућом историјском прошлошћу, и да су у ту сврху организовале свечаности, параде и масовна окупљања, и градиле нове ритуалне просторе.“ Сматрам, међутим, да је установљавање култа покојног председника имало једнаку функцију. Konerton ..., 72.

годишњице смрти Јосипа Броза (али и за Дан младости, 25. мај, који је прослављан као Титов рођендан). Ове ритуалне посете бројних истакнутих личности из читавог света, њихова уписивања у књигу жалости и полагање цвећа на Титов гроб (ово се увек одвијало по зацртаном протоколу) требало је да оставе снажан утисак на јавност и да исцртају значајне путање у колективном памћењу, због чега су увек биле медијски праћене. Приказивање тих посета у медијима предочавало је јавности признање и дивљење које се за Тита и његову политику неговало широм земаљске кугле.²² Све то имало је једну важну функцију – *да се са Титовог пута не скрене*,²³ то јест да се настави са политиком која је вођена и за време његовог живота.

Упркос веровању да су у смрти сви људи једнаки, истакнуте гробнице појединаца (а нарочито значајних државника) доказују да су и у смрти „неки једнакији од других“. Установљавање оваквог култа покојника који се јавно и периодично слави, увек стоји у вези са онима који поседују моћ и који на тај начин моћ настоје да оснаже,²⁴ користећи овај култ за учвршћивање одређене политике. У том смислу је политичким елитама и након Титове смрти било у интересу да се кроз култ покојног председника и ритуална поклоњења суграђана, страних туриста, истакнутих личности и политичара даље оснажује наслеђени тј. тада актуелни друштвени поредак и постојеће вредности. Музејске поставке и пажња са којом се водила брига и пратила посећеност Куће цвећа томе су, свакако, доприносили.

²² Такође је важна чињеница да ти посетиоци нису били „било ко“, већ угледни државници, и то је требало да ово дивљење учини још убедљивијим.

²³ Парафраза чувеног стиха из песме посвећене Титу: „Друже Тито, ми ти се кунемо, да са твога пута не скренемо“.

²⁴ У античкој Грчкој су, на пример, у време оснивања првих полиса, укинута посебни годишњи празници покојницима на дан њихове смрти, а замениле су их колективне задушнице, управо стога што је свака смрт и подсећање на њу (у виду погребног обреда и ритуалног обележавања годишњице) представљала за друштво кризу, могућу дестабилизацију, а у друштвима са развијеним идолошким механизмима (каква су модерна друштва, а какви су били и полиси у античкој Грчкој) – могућност контроле и учвршћивања моћи. Управо то је био разлог што су оснивање нових држава-градава Грци повезали са култом мртвих, приписавши сваком полису оснивача – хероја, *епонимоса*, на чијем је гробу осниван и практикован култ који је имао кохезивну функцију за заједницу, потискујући у други план крвно сродство (и култ предака) који су у родовском уређењу били доминантни. Lada Stevanović, *Human or Superhuman: the Concept of Hero in Ancient Greek Religion and/in Politics*, ГЕИ LV (2), Београд 2008, 7-22.

Изгубљено – нађено: историја нестајања и настајања у периоду од 1990-2000.

„Нисмо смели да кажемо где радимо“
(запослени у музеју)

Када је крајем осамдесетих и почетком деведесетих година 20. века отпочела убрзана *инфлација прошлости*²⁵, и то оне која је претходила прошлости Југославије, наступила је смена наратива. Наједном је све оно што је било везано за бившу државу не само пало у заборав, већ је и обележено као оно што је гушило и уништавало „аутентичне“ пробуђене националистичке (српске, хрватске, словеначке) вредности. Мегаломанску сахрану преминулог маршала и сузе које су на њој проливане било је тада већ немогуће замислити, али мегаломанија и бурне емоције нису нестале, већ су преусмерене на проналажење „изгубљених“ националних/етничких идентитета. Биле су то емоције мржње према другима, мржње између оних које је практично до јуче везивало *братство и јединство*. У таквој атмосфери логично је да и Јосип Броз Тито и његов до јуче поштовани, често посећивани и добро чувани гроб падану у заборав. И не само то. У атмосфери разбукталог национализма и братоубилачког рата у коме се распала СФРЈ, на митингу 4. маја 1991. године (једанаеста годишњица Титове смрти), који је одржан испред Куће цвећа, Војислав Шешељ, као челник СРС-а и четничког покрета, назива Тита „највећим непријатељем и злочинцем српског народа“ и предлаже, тј. улаже јавни захтев да се његово тело пренесе у Кумровец.²⁶ Иако се то није догодило, Кућа цвећа је напуштена и заборављена од суграђана и надлежних институција. Једини заинтересовани били су представници СУБНОР-а и, у то време ретки, посетиоци из иностранства.

У току деведесетих година прошлог века гробница бившег председника, као и читав комплекс били су запуштени, зарасли у траву и пропадали су. У једном тренутку, већ крајем осамдесетих година XX века, постојала је иницијатива у САНУ да се сврха овог музеја промени и да се просторије поклоне Музеју науке и технике. На ову идеју Милета Продановић одговорио је предлогом да се оснује Музеј култа личности, који би се бавио личностима и након Тита, па је ова иницијатива заустављена.²⁷ Уредбом Савезне владе, 1996. године Меморијални центар Јосипа Броза преименован је у Музеј Историје Југославије и спојен је са Музејем револуције који се налази

²⁵ Термин сам преузела од Тодора Куљића: Todor Kuljić, *Kultura sećanja*, Ћигоја, Београд 2006.

²⁶ Војислав Шешељ је том приликом изјавио: „Титову лешину треба ископати из београдског гроба и послати у усташки Загреб.“ <http://www.pogledi.co.yu/diskusije/viewtopic.php?p=57482&sid=78e6ced58e7b47718e26e53a3d3ca8b5>.

²⁷ Захваљујем колегиници Младени Прелић на овој информацији.

на Тргу Николе Пашића.²⁸ Иако музеј није затворен, то је доба када се радило у веома тешким условима – требало је очувати баштину, а императив је био да се баштина Југославије, и то пре свега социјалистичке, заборави.

Ако посматрамо судбину Куће цвећа и читавог музејског комплекса у корелацији са продукцијом наратива тј. конструкцијом памћења у току деведесетих година, добијамо слику која је испуњена контрадикцијама и неконзистентношћу. И док је као меморијал овај простор био запостављен, ипак није престао да буде атрактиван, и то као резиденција. Скупштина Савезне Републике Југославије доноси одлуку 1996. године да Кућа цвећа, Музеј 25. мај и етнографска збирка остану музејски комплекс, али да остали објекти поново добију резиденталну функцију: Спомен-збирка, Билијарница, Ловачка кућа и резиденција у којој је Тито живео припали су на коришћење председнику СРЈ. Кућа у којој је Слободан Милошевић становао страдала је у НАТО бомбардовању 1999. године, а из ње се тадашњи председник преселио у овалну зграду Спомен-збирке. Иако је дошло до јасног историјског дисконтинуитета, тј. до брисања заједничке прошлости са Југославијом (у свим њеним бившим републикама), претензије Слободана Милошевића да се усели у простор у коме је некада становао маршал Тито – и то упркос његовој политици разарања СФРЈ (али заправо под паролом њене заштите) и упркос чињеници да је управо у време Милошевићеве политике Јосип Броз Тито проглашен једним од највећих непријатеља српског народа – у извесном смислу представљају континуитет. Наиме, у оба периода овај изузетно леп и луксузан простор повезује се са конструисањем наратива који су диктирани одозго, који су доминантни, иако међусобно искључиви. То је занимљива веза и у том смислу што су и сам Слободан Милошевић и његова партија градили имиџ кроз наводни континуитет са левичарским идејама СФРЈ, с тим да су некада пропагирани идеали у бившој држави (једнакост, равноправност и поштовање међу различитим народима) потпуно заборављени, а Милошевићева политика произвела је рат и агресију.

(Не)очекивани обрти у периоду од 2000. до данас

Упркос чињеници да Кућа цвећа и даље није атрактиван и уређен простор као што је то била непосредно након Титове смрти, њена посећеност је данас огромна. Највећи број посетилаца чине Словенци и други туристи са простора бивше СФРЈ, али и веома бројни инострани туристи. Разлог за то је што је Титово име било и остало познато далеко ван граница наше земље.²⁹

²⁸ Некадашњи назив био је Трг Маркса и Енгелса, а до промене имена дошло је у време „инфлације“ националне прошлости, као њене последице али и механизма.

²⁹ Што се тиче посете самом Музеју 25. мај, који се налази одмах поред Куће цвећа и у коме се организују различите изложбе (а само неке од њих су у вези са Титом и прошлошћу Југославије), делимичан (али сигурно не и главни) разлог за велику посету у последњих годину дана може се тражити и у чињеници да се и Народни музеј и Музеј савремене уметности реновирају и да нису отворени за посетиоце.

До 2000. године број посетилаца био је око 20 000, а након тога порастао је за скоро 10 пута, што чини овај простор најпосећенијом туристичком дестинацијом Београда. Према проценама запослених, до сада га је посетило око осамнаест милиона људи, што га чини и најпосећенијом културном институцијом на простору читаве бивше Југославије. Па ипак, радња са сувенирима не постоји, као ни било каква туристичка промоција овог објекта.³⁰ Потпуно супротно, Хрватска је искористила туристички потенцијал Бриона и далеко мањег Кумровца, Титовог родног места.³¹ Питање које се намеће јесте зашто, упркос огромној посећености и интересовању за Тита и МИЈ, пратећа сувенирска понуда не постоји и шта то говори о односу актуелне власти према Титу и прошлости коју он симболизује? Шта би било са овим простором да за њега не постоји „спољно“ интересовање? И какве све то има везе са памћењем које креира актуелна политика? Реч је о томе да у овом колективном памћењу, како се оно данас режира (а континуитет се може препознати од почетка деведесетих) за Тита и СФРЈ не постоји ништа осим анатеме. Тито је проглашен за највећег српског непријатеља, а Југославија за „гробницу“ српског народа. Званично памћење СФРЈ и њеног некадашњег председника своди се на ову крајње поједностављену слику. Зашто је управо оваква слика погодна и због чега се толико упорно избегава критичко бављење прошлошћу СФРЈ? Ако, као што то Конертон тврди, представе о прошлости озаконјују друштвени поредак, кључ одговора на постављена питања треба потражити управо у актуелном друштвеном поретку.

Ради се о томе да би критичко удубљивање у прошлост могло да понуди слику која није тако једноставна, која би била у колизији са званичном политиком памћења и која би могла да отвори многа друга болна питања, а то су, пре свега, разлози што Југославија више не постоји. Шта уколико би се случајно посумњало у узроке које нуди званична политика памћења? Чини се да они који креирају колективно памћење и у чијој се надлежности налазе

³⁰ Упркос несумњивој туристичкој „потражњи“, тек у последњих годину дана појавиле су се у продавници под називом *Београдски излог* понеки сувенири везани за Тита. Дакако, туристичка понуда у Србији и већина сувенира који се продају углавном имају етно мотиве – то су различите шоље и чаше са српским грбом, заставом, лутке (некада као привесци) у народним ношњама, чутуре са фигуром неког од светаца са једне стране, а грбом са друге, флаше са дрвеном иконом у унутрашњости. О понуди сувенира види на <http://www.serbiantradition.com/>.

³¹ Разлози за различит однос према Титу који постоји у државама које су некада чиниле Југославију могао би бити предмет посебне анализе. Данас нема сумње да је Тито и даље веома омиљен у Босни, а да у Словенији постоји најотворенија заинтересованост за Јосипа Броза (још увек се његове слике налазе у неким кафићима у Љубљани, а и даље највећи број Словенаца долази да посети Титов гроб, док се за 29. новембар, дан СФРЈ и 25. мај, Дан младости, у Љубљани организују журке у кафићима). Иако је врло вероватно да је ово интересовање настало као последица некаквог бунта и реакције, нема сумње да се данас често ради и о моди. У Хрватској и у Србији Титова популарност сигурно је мања, можда и због тога што га је национално орјентисана јавност увек оптуживала да је радио више у корист друге стране (у Србије се често наглашава да је Тито био Хрват и да је због тога све радио против Србије, а у Хрватској тврде да је давао Србима више препривилегија).

музеји и спомен-места нису спремни за овакво преиспитивање, које би нужно довело до истраживања чињеница и до постављања питања одговорности за распад земље, а та неопходност, очито, још увек није препозната.³² У том смислу се, интересовање страних туриста и схвата као „непријостојно“ чепркање по прошлости и то је разлог што нема сувенирске понуде, иако би то било финансијски прилично уносно. Можда би чак било најсигурније да овакво спомен-место уопште и не постоји.

Музеј „25. мај“ који се налази у непосредној близини Куће цвећа користио се не само као изложбени простор Титове баштине, већ и за организацију различитих изложби (Октобарски и Мајски салон итд.), радионица, концерата. У октобру 2001. године Музеј је први пут послужио као простор за извођење позоришне представе. У сарадњи са Центром за културну деконтаминацију два пута је одигран „Бордел ратника“, позоришни спектакл са елементима мјузикла (реферирајући на слетове одржаване за 25. мај) у коме се преиспитује етичка одговорност интелектуалаца за ратове деведесетих. Представу је режирала редитељка Ана Миљанић, користећи се пре свега текстовима М. Крлеже (*Заставе*) и Ивана Чоловића, кључним за разумевање ратничке пропаганде и идеологије у Србији деведесетих година, а по чијој је књизи Ана Миљанић и назвала своју представу.³³ Преиспитујући разлоге и одговорност за рат и мржњу, ова представа комбинује елементе смеха, фарсе и ужаса и у том смислу се потпуно уклапа у идеју о носталгији коју је изнела Светлана Слапшак на регионалном семинару под називом „Мапирање сећања: политике сећања у бившој Југославији“, одржаном у Центру за културну деконтаминацију (11-13. децембра 2008), а то је да носталгија која предуго траје постаје бескорисна и штетна и да ју је нужно дислоцирати и сместити у смејачку културу, јер једино на тај начин она може

³² Занимљива паралела *зabrane памћења* постојала је и у античкој Атини и то два пута у току V в. с. е. Први пут се то догодило 494. г. с. е., када је Фриних у својој драми описао персијско заузимање града Милета. Атињани су били толико потресени овим догађајем, посебно из разлога што су са Милетанима неговали добросуседске односе, да су државне власти одлучиле да потпуно промене закон који се односио на позоришта и на садржаје трагедија. Нова регулатива је прописивала да се сижеи драма не смеју односити на актуелне догађаје или блиску прошлост да би се избегло бављење сопственим проблемима. Друга *зabrana* догодила се крајем V века с.е., након великих атинских војних пораза у Пелопонеском рату и у току крваве олигархије тридесеторице (проспартански орјентисане), 403. г. с. е., када је донета одлука да ће сваки грађанин морати да положи заклетву (а тиме и учврсти овај завет) „да неће призивати несрећу“, а то се пре свега односило на конфликт који је постојао између свргнутог демократског и новоуведеног олигархијског система власти. Упркос озбиљном труду атинске државе да избрише сећање на несреће које би могле водити у нове немиле догађаје, испоставило се да је овај напор био узалудан. У свом раду *Of Amnesty and its Opposite* („О амнестији и њеној супротности“), у коме анализира ова два догађаја, Никол Лоро (Nicole Loraux) полази од фројдијанске хипотезе да је заборав активно одсуство и да је из тог разлога циљ амнестије (у значењу заборавља кривице) парадоксалан. Loraux, Nicole, *Of Amnesty and its Opposite*, u *Mothers in Mourning*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1998, 83 - 109.

³³ Ivan Čolović, *Bordel ratnika*, XX vek, Beograd 1993.

добити оштрицу критичности и конструктивности.³⁴ Управо податак да се једна овако комплексна и критички усмерена позоришна представа играла у просторијама Музеја 25. мај, јасно сведочи о отворености овог простора као културне институције, а чињеница да ова институција не функционише искључиво као историјски музеј намеће питање да ли је због тога њена улога у обликовању памћења мања или не. Ако схватимо историју и стварање баштине као процес који увек зависи и обликује се у садашњем тренутку, постаје јасно да и савремене изложбе и садржаји *контрасећања* могу значајно утицати на исписивање историје, макар и оне незваничне. У том смислу нема сумње да овај простор који је од самог настанка био под утицајем државне, тј. доминантне идеологије, ипак у појединим периодима осваја аутономију. Наиме, захваљујући самој чињеници да је меморијал пао у заборав (док га из заборава, али на специфичан начин, није извукао Слободан Милошевић), отворио се простор за исписивање алтернативних историја. Организоване су и бројне друге изложбе у сарадњи са страним културним центрима и амбасадама, које су подстицале сарадњу домаћих и страних уметника (нпр. међународни пројекат ИВАНО (IWANO), који су организовали Александра Педовић и Nadjaki Hasegom (Nadayuki Hasegawom), окупивши уметнике из 15 земаља света, концерти (Umbria Jazz Balkanic Window Festival), па чак и Фестивал науке (2007. и 2008. године). О овом последњем биће више речи касније.

Па ипак, упркос отворености, Музеј ни после 2000. године није успео да очува независност. Против воље тадашње директорке МИЈ-а, Музеј „25. мај“ је послужио као капела у којој је два дана био изложен затворени ковчег са телом Слободана Милошевића.³⁵ Након што су пропали покушаји да се за ову прилику закупи велика сала Сава центра или Музеја револуције, Слободан Милошевић је и након смрти успео да се још једном приближи Јосипу Брозу. Међутим, овде се тежња за сличношћу не завршава. Наиме, попут Јосипа Броза, који је сахрањен у оквиру некадашње резиденције, недалеко од куће у којој је становао, и Слободан Милошевић је такође сахрањен у дворишту куће у којој је живео – додуше пре него што је постао утицајни државник.

³⁴ Svetlana Slapšak, *Jugonostalgija i smeh*, на <http://pescanik.net/content/view/2444/136/>

³⁵ Саопштење за јавност Љиљане Цетинић, директорке Музеја историје Југославије, 16. 03. 2006. потписали су бројне директорке и директори културних установа у Београду.

„Као директор Музеја историје Југославије саопштавам јавности да је против моје воље, одлуком Републичке дирекције за имовину републике Србије, музејски простор „25. мај“ у периоду од 16. 03. до 18. 03. 2006. године пренамењен у капелу за излагање посмртних остатака Слободана Милошевића. Одлуком без преседана у историји културних институција на простору Републике Србије и града Београда нарушен је не само интегритет институција културе, већ и њихова сврха, ако не и сам појам културе. Најоштрије протестујући као директор, човек и грађанка ове земље захтевам да јавност и Влада Републике Србије реагују на акт који нарушава аутономност културне институције, културе уопште и у скарадном смислу их уводи у дневну политичку функцију.“ <http://www.nbs.bg.ac.yu/events/event.php?id=9998>

Милошевић је, наиме, сахрањен испод липе, недалеко од породичне куће у Пожаревцу.³⁶ Веселин Чајкановић наводи да је овај обичај сахрањивања покојника на сопственом имању, башти или воћњаку постојао у српској традицији и објашњава га анимистичким схватањима.³⁷ Упркос старини и поузданим доказима да је овакава врста сахране била некада уобичајена, ни у случају Јосипа Броза ни у случају Слободана Милошевића не може се говорити о поштовању некаквог старинског обичаја, већ о томе да су сама сахрана и простор гроба истакнути и другачији у односу на простор који припада „обичним смртницима“. Питање које се намеће јесте како су Слободан Милошевић или они који су учествовали у организацији његовог погреб дошли на идеју да Милошевић буде сахрањен у сопственом дворишту и има ли то икакве везе са чињеницом да је Јосип Броз сахрањен у својој некадашњој зимској башти. Податак да се Слободан Милошевић уселио у Титову резиденцију и да је ковчег са његовим телом био изложен у Титовом резиденталном комплексу упућује на закључак да свака сличност није случајна.

Иако се сматра да су Кућа цвећа и Музеј 25. мај најпосећеније културне институције и туристичке дестинације Београда, судбина Музеја историје Југославије поново је неизвесна. Наиме, након што је 2007. године покренута иницијатива да се просторије Музеја историје Југославије, које се налазе на Тргу Николе Пашића, доделе Историјском музеју Србије (што се до данас још није догодило)³⁸, крајем 2008. године, тј. након Фестивала науке, који је одржан у децембру у просторијама Музеја 25. мај, у организацији више институција које се баве природним наукама (Астрономско друштво „Руђер Бошковић“, Биолошки факултет, Ботаничка башта, Институт за физику, Институт за мултидисциплинарна истраживања, Музеј науке и технике итд), министар за науку и потпредседник владе Божидар Ђелић предложио је да се Музеј историје Југославије претвори у Научно-истраживачки центар Србије, који би функционисао као интерактивни музеј природних наука. Према истраживањима агенције Стратеџик Маркетинг (Strategic Marketing) 45%

³⁶ Александра Павићевић, *'Света смрт' Слободана Милошевића*, у: Културне паралеле, свакодневна култура у постсоцијалистичком периоду, Зборник ЕИ САНУ 25, Београд 2008.

³⁷ Веселин Чајкановић, *Сабрана дела*, 1, СКЗ, БГЗ Београд 1994, 335. На надгробним споменицима које је скупии Љ. Стојановић често стоји натпис „лежи на својој земљи“. ЖСС, 350. Чајкановић то повезује са сахрањивањем под прагом, које је било распрострањено код свих европских народа (а на основу непосредних доказа, он сматра да је постојало и код Срба) и то у вези са веровањем да је покојне претке било важно сахранити у кући управо стога што су они били њени дивинизовани заштитници. Ако ово веровање траспонујемо на ниво државе, онда би сахрањивање покојника у резиденцији бившег председника те државе требало да служи као заштита њеним грађанима. Дакле, док су у старом Египту фараони били божански представници на земљи, у СФРЈ је бивши владар након смрти требало да постане нека врста божанског заштитника.

³⁸ http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2007&mm=04&dd=23&nav_id=243409

грађана се изјаснило за ову промену, 24.5% против, а неодређених је остало 30,5%.³⁹ У тренутку док завршавао писање овог рада, још увек није јасно да ли ће до промене доћи или не. Конструкција памћења је, без сумње, динамичан процес и, будући да је сврха историјских музеја и меморијалних центара вођење и усмеравање политике памћења, управо анализа судбине оваквих институција пружа увид и разобличава неке од токова кроз које се историја обликује и наново исписује. У том смислу, идеја о укидању оваквог Музеја несумњиво говори о потреби да се део прошлости заборави, као и о недостатку свести о томе колико је важно проучавати, памтити, стручно и критички преиспитивати прошлост, а не бавити се искључиво њеном производњом. Као што закључује Мирослава Малешевић, „овдашња јавност која је, разумљиво, израсла из претходне епохе, а никако из претпрошлог века, тако је тек путем медија могла да се сусретне са традицијом чији није ни носилац ни непосредни наследник, и која и не може бити традиција, пошто се тек у овом тренутку производи и уграђује у национално памћење.“⁴⁰ Могуће је да захтев за заборавом лежи управо у крхкости најновије традиције и у чињеници да би свест о неком другачијем континуитету овакву традицију довела у питање. С обзиром на то да музеји и спомен-места јесу у тесној вези са креирањем колективног памћења, нема сумње да креатори актуелног памћења сматрају да би подсећање на југословенску прошлост могло да наруши и озбиљно угрози политике памћења које су упорно усмерене на предјугословенску прошлост XIX века.⁴¹ Са друге стране, након демократских промена 2000. године, Србија се изјашњава као модерна, европски опредељена држава. Да ли је то заиста тако или не – показују следећи континуитети и дисконтинуитети, тј. догађаји који се везују за сам музеј: од распада СФРЈ и за време Милошевићеве владавине Кућа цвећа и Музеј пали су у запећак, што се са једне стране испоставило као добро и отворило је простор, макар делимично, за независно функционисање институције. С друге стране, Милошевићи су се уселили у део резиденције и понашали се према државној имовини као да је њихова. Слободан Милошевић се декларативно није одрекао континуитета са Југославијом. Међутим, док је јавно тврдио да

³⁹ Ова анкета рађена је на иницијативу и у оквиру телевизијске емисије *Стање нације* на ТВ 692 (26. децембра 2008), а гости у емисији били су Александар Вулин, некадашњи члан СПС-а, функционер ЈУЛ-а и актуелни председик Покрета социјалиста и Катарина Петровић, саветница за промоцију науке Божидара Ђелића. Идеју о очувању МИЈ-а заступао је Александар Вулин, али је заправо једини добар аргумент у прилог овој тежњи дала историчарка Олга Манојловић Пинтар (секвенца интервјуа са њом такође је била део емисије), која је нагласила „да је ова идеја последица неспособности суочавања са блиском прошлошћу, фашизмом и социјализмом, а то нас оставља у вртлогу у коме смо се нашли деведесетих година“. http://www.b92.net/video/video.php?nav_category=902&nav_id=336546

⁴⁰ Мирослава Малешевић, *Насиље идентитета*, у Културне паралеле, Зборник ЕИ САНУ 25, Београд 2008, 19.

⁴¹ О томе на који се начин након 2006. у Србији креирају и конструишу историја и идентитет, кроз селекцију и продукцију наратива и увођење нових државних обележја и то кроз „контнуитет“ који се успоставља са деветнаестовековном Србијом види више у: Мирослава Малешевић, *Насиље идентитета*, у Културне паралеле..., Београд 2008, 11-35.

се залаже за очување ове државе, Милошевићева политика се заправо одрекла свега што је за ту државу било особено, а пре свега поштовања једнакости и равноправности међу свим народима. Насупрот томе, почело се са величањем нације, а пратећи наратив односио се на неправду и трпљење у некадашњој заједничкој држави.⁴² Занемаривање Музеја које је отпочело деведесетих није, међутим, завршено 2000. године. Напротив. Давно покренута иницијатива да се Кућа цвећа претвори у Музеј науке и технике почиње да се реализује, а простор за суочавање са сопственом прошлошћу да се сужава.

Укидање Музеја историје Југославије, који би се, с једне стране, систематски бавио историјом Југославије и антифашистичком традицијом (а она се и тако непрекидно потискује у заборав), а с друге стране наставио праксу уступања простора за различите уметничке садржаје (која постоји последњих година), који су често били и јесу у супротности са доминантним вредностима и наративима, указује на друштвени курс који је и даље усмерен искључиво на упорну ретрадиционализацију друштва. Наиме, полазећи од тезе Ерика Хобсбома (Eric Hobsbawm) о измишљеним традицијама које су у деветанестом веку преправиле Европу и његовог закључка да традиционална друштва нису непроменљива упркос таквом представљању, Светлана Бојм (Svetlana Boym) увела је појам *рестауративне носталгије*, особене за „националне и националистичке покрете широм света који прибегавају антимодерној митологизацији историје, залажу се за повратак националним симболима и митовима, а повремено се служе и различитим теоријама завере....Иако засноване на стварним сеоским обичајима и конвенцијама, нове традиције одликују се већим степеном симболичког формализма и ритуализације.“⁴³ Светлана Бојм даље наглашава да управо све бржи темпо савременог живота и модернизације чини традиционализацију све конзервативнијом и окошталом.⁴⁴ *Рестауративној носталгији* Бојмова супротставља појам *рефлексивне носталгије*, наглашавајући да се не ради о апсолутним категоријама.⁴⁵ *Рефлексивна носталгија* је, према овој ауторки, индивидуална, састоји се из изломљених фрагмената, може бити иронична и шаљива, неодређена, свесна је дистанце и нагони свакога да исприча своју причу у којој се преплићу прошлост, садашњост и будућност.⁴⁶ Није ли управо позиција Музеја историје Југославије, институције која је у току последње две деценије била занемарена, отворила простор да се чују и фрагментарни и индивидуални наративи?⁴⁷ Ова институција која је настала као државна

⁴² Паралеле у националистичким наративима могу се препознати и у другим југословенским државама, Словенији и Хрватској, нпр.

⁴³ Svetlana Boym, *Budućnost nostalgije*, Geopoetika, Beograd 2005, 86-87.

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ Исто.

⁴⁶ Исто, 98-100.

⁴⁷ Октобарски салон 2007. носио је назив *Микронаративи*, а 2008. године *Уметник-грађанин, уметница-грађанка*. Чак је и из самих назива ова два последња салона јасно да се

машинерија за производњу памћења, распала се и отворила за реконструкцију и перформирање различитих сећања. По мом мишљењу, то је изврсна почетна позиција за музеј који би се озбиљно и критички бавио нашом прошлошћу у току двадесетог века.

Упркос претензији на трајност, очито да су и спомен-места и спомен-збирке крхког трајања и да су увек одређени друштвеним, културним и политичким околностима и одлукама. Управо у тренутку када је овај меморијални простор оживео и почео да се критички бави прошлошћу и успоставља мноштво индивидуалних дијалога, његова судбина постала је неизвесна и није још увек јасно да ли постоји друштвена клима за институцију са оваквом зрелошћу.

Lada Stevanović

Reconstruction of Reminiscence, Construction of Memory

Tito's Memorial House and Historical Museum of Yugoslavia

The memorials and museums belong to the public sphere and public life, representing an important component through which collective memory is being created and controlled. Their meanings are not given forever, but they change hand in hand with the needs and moves of political elites. The Museum 25th of May (Muzej 25. maj) and the House of Flowers (Kuća cveća) were established as the institutions of SFRJ, functioning in accordance to the state interests of the time. But, the political changes led, logically, to the changes in the work of Museum and the Memorial. I will try to explain the way in which the attitude towards past has been changing in Serbia (regarding social and political circumstances) through the research of these changes and the destiny of these institutions, on the emphasis of the change of their meaning and importance.

Key words:

Kuća cveća, MIJ, collective memory, counter-memory, production (of memory, history)

ради о уметности која је ангажована, еманципаторска и која представља опозицију доминантном, ауторитарном наративу, који искључује могућност постојања било чега осим себе.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.7(497)(082)
316.7:725.94(497)(082)

СПОМЕН места - историја - сећања / уредник
Александра Павићевић. - Београд : Етнографски
институт САНУ, 2009 (Београд : Академска издања). -
258 стр. : илустр. ; 24 см. - (Зборник / САНУ,
Етнографски институт ; 26) Радови на срп. и буг. језику.
- Тираж 500. - Стр. 9-11: Уместо увода : живот прошлог
у времену садашњем / Александра Павићевић. -
Напомене и библиографске референце уз текст. -
Библиографија уз поједине радове. - Summaries.

ISBN 978-86-7587-053-1

1. Павићевић, Александра [уредник] [аутор додатног
текста]

- а) Споменици културе - Балканске државе - Зборници
- б) Култура сећања - Балканске државе - Зборници

COBISS.SR-ID 168855052